

**ZAPRASZAMY GOŚCI
DO NASZEJ MIEJSCOWOŚCI
NA ŻUŁAWACH**

KOSZWAŁY 2003

*Człowiekowi jak żyć? Niech będzie szczęśliwy.
Niech własną ręką stworzy niestworzone dziwy,
Nie złoto, niechaj gwiazdę marzenia wyorze.
W ciemnozielony ogród niechaj myślą zmieni
Krainę płaską wziętą z morza i płomieni.
Gromy. To w ujściu Wisły grzmi spienione morze.*

Czesław Miłosz

Wstęp.

Uczniowie i nauczyciele Zespołu Szkół w Cedrach Małych realizując ścieżkę edukacyjną regionalną postanowili stworzyć zbiór małych monografii o miejscowościach gminy Cedry Wielkie. W cyklu „Zapraszamy gości do swojej miejscowości na Żuławach” powstała pierwsza praca „Koszwały 2003”.

Cedry Wielkie – gmina na Żuławach.

Żuławy Wiślane położone są w delcie Wisły. Około 6 000 lat temu wody rzeki naniósł dużą ilość materiału skalnego, który wypełnił dawną zatokę. Z osadów tych powstały słynne żuławskie gleby – mady. Dlatego tereny Żuław wykorzystywane były i są rolniczo.

Geneza słowa Żuławy pochodzi prawdopodobnie od polskiego rzeczownika *żuł* co oznacza namuł rzeczny, który zdecydował o powstaniu i rozwoju osadniczym i gospodarczym Żuław wiślanych.

Żuławy to także tygiel kulturowy i narodowościowy. Rozwijała się tu kultura słowiańsko-pomorsko-polska, pruska, krzyżacka, mennonicka, szwedzka i niemiecka.

Terytorium gminy Cedry Wielkie leży w całości w obrębie Żuław Wiślanych, w zachodniej części między ujściowym odcinkiem Wisły a Martwą Wisłą.

Gmina Cedry Wielkie położona jest w północno-wschodniej części województwa pomorskiego. Poprzez omawiany obszar przebiega międzynarodowa trasa E7 (Gdańsk-Warszawa-Kraków-Rzym) która przecina Wocławy, Koszwały, Cedry Małe, Kiezmark. Powierzchnia gminy wynosi 12 364,32 ha. Obejmuje sołectwa: Błotnik, Cedry Małe, Cedry Wielkie, Długie Pole,

Giemiłce, Kieźmark, Koszwały Leszkowy, Miłocin, Stanisławowo, Trutnowy, Trzciniśko i Woławy. Ośrodkiem administracyjnym jest wieś Cedry Wielkie położona 25 km od Gdańska.

Rzeźba terenu gminy jest monotonna. Depresje zlokalizowane w północnej części gminy zajmują około ¼ jej terytorium. W pozostałej części gminy wysokości wahają się od 0 do 2 m, a nawet do 5 m n.p.m.. Ten obszar jest jednostką regionalną zarówno pod względem wieku, jak i utworów budujących oraz ukształtowania powierzchni. Szata roślinna uległa przeobrażeniu w wyniku gospodarczej działalności człowieka. Do dziś pozostały tylko niewielkie fragmenty roślinności naturalnej i półnaturalnej. Atrakcją turystyczną są zabytki przyrody i architektury, a szczególnie szlak domów podcieniowych (Koszwały-Miłocin-Trutnowy-Osice-Steblewo-Koźliny).

Do XIII wieku gmina Cedry Wielkie była terenem pozbawionym stałego osadnictwa wykorzystywanym tylko okresowo jako pastwiska dla bydła, tereny łowieckie i źródło do pozyskiwania drewna. Była to kiedyś ziemia lesista. Świadczą o tym nazwy miejscowości: Suchy Dąb, Osice, Grabiny, oraz Koszwały (niem. Gottswalde – Boży Las). We wczesnym średniowieczu gminę porastały zagajniki brzoźowe, grabowe i dębowe. Obszary podmokłe w północno-wschodniej części gminy zajmowały zarośla trzciny i szuwary. Ostatnim fragmentem lasu na Żuławach, zachowanym do początku XIX wieku był tzw. Las Grabiński na terenie którego znajduje się obecnie osada Trutnowy I.

W XIII wieku na teren Żuław Gdańskich wkroczyli pierwsi osadnicy. Byli to słowiańscy Pomorzanie o czym świadczą nazwy Cedry (Zünder), Giemiłce (Gemlitz). Na Żuławach Gdańskich w XIII wieku zbudowano wał przeciwpowodziowy tzw. stary wał. W XIV-XV wieku Żuławy zostały skolonizowane przez osadników. W tym okresie ukształtowała się ostateczna sieć osadnicza na terenie gminy. Wytyczono znane dziś drogi, przekopano kanały i rowy. Po wojnie polsko-krzyżackiej gmina została włączona jako posiadłość ziemską do miasta Gdańsk. Na skutek przyjęcia przez Gdańsk luteranizmu gmina również stała się protestancka oprócz Giemiłic należących do biskupstwa kujawskiego. W XVI wieku gmina została dotknięta szeregiem powodzi. Tereny wyludnione zostały skolonizowane przez mennonitów. Aby zapobiec powodziom zbudowano przekop na Mierzei Wiślanej w latach 1889-1895.

Po I wojnie światowej gmina znalazła się w obrębie Wolnego Miasta Gdańska który w 1939 roku przyłączono do Rzeszy. Po II wojnie światowej Żuławy wróciły do Polski, ludność niemiecką wysiedlono.

Historia Koszwał.

Pierwsze wzmianki o Koszwałach pochodzą z roku 1330 a lokacji wsi w 1334 roku dokonał wielki mistrz krzyżacki Luter z Brunszwiku – wystawił przywilej i obdarzył mieszkańców 50 włókami. W 1368 roku Koszwały otrzymały dodatkowo 10 mórg lasu koło Miłocina oraz 5 włók nieużytków na opał i paśnik na terenie opuszczonej wsi Rosenaw (obecni kolonia za kanałem Piaskowym tzw. Zakanale).

Niemiecka nazwa wsi Gottswalde (Boży Las) wskazuje, że pierwotnie okoliczne tereny porastały lasy.

W czasach krzyżackich wieś wchodziła w skład wójtostwa grabińskiego które podlegało komturowi malborskiemu. Przywilejem Kazimierza Jagiellończyka wieś otrzymał Gdańsk i wraz z innymi posiadłościami gdańskimi Koszwały były częścią okręgu zwanego Żuławami Steblewskimi. W 1883 roku wieś liczyła 514 mieszkańców: 70 katolików, 434 ewangelików i 11 mennonitów. Obejmowała obszar 4276 morgów ziemi (1 morga to ¼ ha). Było w niej 8 zagrodników (posiadali tylko po siedlisku na dom z ogródkiem). Domów mieszkalnych było 53 z czego wynika, że każdy gbur posiadał drugi dom dla robotników rolnych.

We wsi był także kościół luterński z plebanią i szkoła dla parafian ewangelików. Katolicy w tym czasie jeszcze przynależeli do parafii w Gdańsku przy Kaplicy Królewskiej (parafia Ducha Św. dawna NMP) a korzystali z kościoła filialnego i szkoły katolickiej w Wocławach).

Wieś założono na planie ulicowo-placowym. Dwie równoległe ulice połączone są na wlocie i wylocie krótkimi uliczkami poprzecznymi pomiędzy którymi rozciąga się prostokątny plac zwany nawsiem. Po zewnętrznych stronach ulic usytuowane były gospodarstwa chłopskie natomiast na placu znajdował się kościół, cmentarz, staw przeciwpożarowy i szkoła. Ten układ wsi w niezmienionym kształcie przetrwał do 1945 roku. Po wojnie nastąpiła rozbudowa w kierunku południowym. Część Koszwał tzw. Zakanale ma układ wsi rozproszonej.

Obecne Koszwały to sołectwo leżące w północnej części gminy Cedry Wielkie. Według ewidencji ludności z 01.01.1998 roku wieś posiadała 1126,1 ha bardzo dobrej ziemi a mieszka w niej 710 mieszkańców.

Zabytki Koszwał.

Najbardziej znanym obiektem zabytkowym w Koszwałach jest dom podcieniowy z 1792 roku. Majestatyczna bryła budowli wznosi się na niewielkim, sztucznie usypanym pagórku tzw. terpie przy głównej drodze (dziś ruchliwej E7). Dom ustawiony jest równoległe do drogi. Pośrodku fasady umieszczono podcień o siedmiu drewnianych słupach połączonych arkadami. Dom jest murowany z cegły, z piętrem nad podcieniem. Szczyty o konstrukcji szkieletowej, o ozdobnym układzie belek, wypełnionej cegłą holenderską. Dach dwuspadowy kryty dachówką.

Warto także zwrócić uwagę na dom mieszkalny z XIX wieku również usytuowany równoległe do głównej drogi.

Prawdopodobnie już w 1330 roku wieś przystąpiła do budowy kościoła (wiadomo o tym z map). W XVI wieku został on zamieniony na zbór luterański zniszczony w czasie potopu szwedzkiego. W roku 1672 zbudowano od nowa kościół w konstrukcji szkieletowej (wieża z 1765 roku). Kościół ten został spalony w 1945 roku a następnie rozebrany do fundamentów.

Po burzliwych dziejach pod koniec lat 90 w centrum Koszwał na miejscu pierwotnego kościoła stanął piękny o stylizowanych cechach gotyckich obiekt sakralny. Konsekrowany w 1998 roku pod wezwaniem bł. Teresy Benedykty od Krzyża.

Na cmentarzu przykościelnym zachowało się pięć płyt nagrobnych z XVII i XVIII wieku, które po gruntownej konserwacji w latach 1999-2001 zostały wyeksponowane na zewnątrz kościoła.

Nauczyciele prowadzący: Mirosława Prokopek, Anna Solarz

Uczniowie: Daria Biernacka, Marta Golińska, Magda Gołub, Klaudia Kozicka, Joanna Zajac

Szkoła Podstawowa Cedry Małe

LITERATURA:

- Stankiewicz J. – „Zabytki budownictwa i architektury”, Rocznik Gdański tom XV/XVI,
Gdańsk 1956/1957
- Szukalski J. – „Żuławy Wiślane”, WSiP, Warszawa 1975
- „Żuławy Wiślane” pod redakcją B. Augustowskiego, Gdańsk 1976
- Piasek D. – „Cedry Wielkie i okolice”, Urząd Gminy Cedry Wielkie 2002